

Drobná architektura ve veřejném prostoru v době poválečné

Mgr. BcA. Jana Bukačová
Školitel: prof. Ing. arch. Petr Vorlík, Ph.D.
Obor: Dějiny architektury a památkové péče

podpořeno SGS 18/195/OHK1/3T/15

Obsah prezentace

- charakteristika tématu
- cíle výzkumu, výzkumná otázka, metodika
- prozatimní výsledky
- další směřování
- zdroje

Charakteristika tématu

- Telefonní budky
- Stánky Poštovní novinové služby
- Tramvajové a autobusové zastávky a jejich přístřešky
- Zákryty a přístřešky kontejnerových stání
- Lavičky a odpočinková místa

„V městských prostorech je žádoucí, aby se vedle individuálních rysů uplatňovaly i rysy společné prostorům stejné funkce a rysy společné celému městu; stejně tak je v sídlech žádoucí, aby se vedle jejich specifčnosti projevovala i jejich příslušnost k národnímu kulturnímu okruhu a území.“

(Zdroj: Vítězslav Procházka – Lenka Žižková, *Urbanistický parter*, Praha 1981, s. 52)

Drobná architektura – objekty malého měřítka na pomezí architektury a designu mají svou specifickou roli ve veřejném prostoru. Jsou společně s dalšími prvky (komunikace, terénní úpravy, loubí, vodní plochy, zeleň, drobný mobiliář, dlažba, svítidla, dětská hřiště či výtvarná díla) nedílnou součástí parteru měst, kromě své praktické funkce dopomáhají k vytváření identity míst a mohou sloužit jako orientační body.

V sedmdesátých a zejména v osmdesátých letech můžeme pozorovat důraz na řešení parteru a drobné architektury sídlištních souborů, jejichž přínos spočívá ve snaze o vytvoření lidsky přístupného prostředí a o návrat městotvorných motivů. Pozornost architektů se v osmdesátých letech soustředila také na formování parterů nově vznikajících pěších zón.

Změny v městských interiérech probíhají mimořádně rychle a často velmi radikálně. Nevyhnutelným důsledkem je skutečnost, že mnohé z poválečných drobných prvků dnes můžeme spatřit pouze na fotografiích, částečně jsou uchovány také v muzejních depozitářích. Výměny především typizovaných variant probíhají většinou plošně. Tato situace se netýká individuálních realizací, které jsou sice v mnoha případech v ulicích dochovány do dnešních dnů, avšak jejich špatný stav je mnohdy alarmující.

Cíle výzkumu, výzkumná otázka

Cílem je zdokumentovat hlavní proud typizované produkce objektů, vývoj jednotlivých typů objektů a porovnat je s individuálními realizacemi.

Byla drobná architektura spjata s návrhy okolních staveb a byla začleňována do koncepce veřejného městského či vesnického prostředí nebo šlo o soliterní objekty nekomunikující s okolím?

Zajímavé jsou i proměny v čase realizovaných staveb. V důsledku změn a rekonstrukcí dochází často k rychlému zániku historických vrstev a původních prvků ve veřejném prostoru a proto je velmi důležitá jejich dokumentace.

Výzkumná otázka

Nakolik zasáhla prefabrikace a průmyslová výroba do produkce drobné architektury? Byly její návrhy čistě typizovanou záležitostí a nebo se mezi nimi objevovala i snaha o originalitu?

Metodika

- Rešerše pramenů a literatury, studium dobových fotografií. Návštěvy archivů, muzeí, stavebních úřadů.
- Tematické vymezení dle institucionálních prvků a jednotlivých typů objektů. Porovnání typové produkce s individuálními zakázkami, vývoj objektů v čase.
- Terénní výzkum - dokumentace dodnes stojících objektů a jejich proměn v čase. Nakolik slouží a jsou schopné sloužit svému původnímu účelu, kolik z nich je dnes využíváno, jaký je jejich současný stav a zda je možné a reálné některé z nich využít pro jiný účel.
- Rozhovory s autory a pamětníky.

Prozatímní výsledky

Během prvního roku projektu probíhaly průběžně rešerše dobových pramenů a literatury. Velké množství poznatků přineslo bádání v dobových periodikách zaměřených na architekturu a v především v archivech tematicky zaměřených muzeí. Výsledkem prvního roku bylo shromáždění množství dobových fotografií a článků ilustrující typovou produkci i individuální projekty ilustrující proměny drobné architektury v průběhu zkoumaného období.

Druhý a třetí rok jsem navázala především terénními průzkumy a dokumentací dosud stojících objektů a realizovány byly rozhovory s pamětníky, které přinesly mnoho nových podnětů. Zároveň probíhalo studium pramenů, další návštěvy archivů a studium dobových fotografií. Důležité pro mou práci bylo tematické vymezení dle institucionálních prvků a jednotlivých typů objektů, porovnání typové produkce s individuálními zakázkami a vývoj objektů v čase.

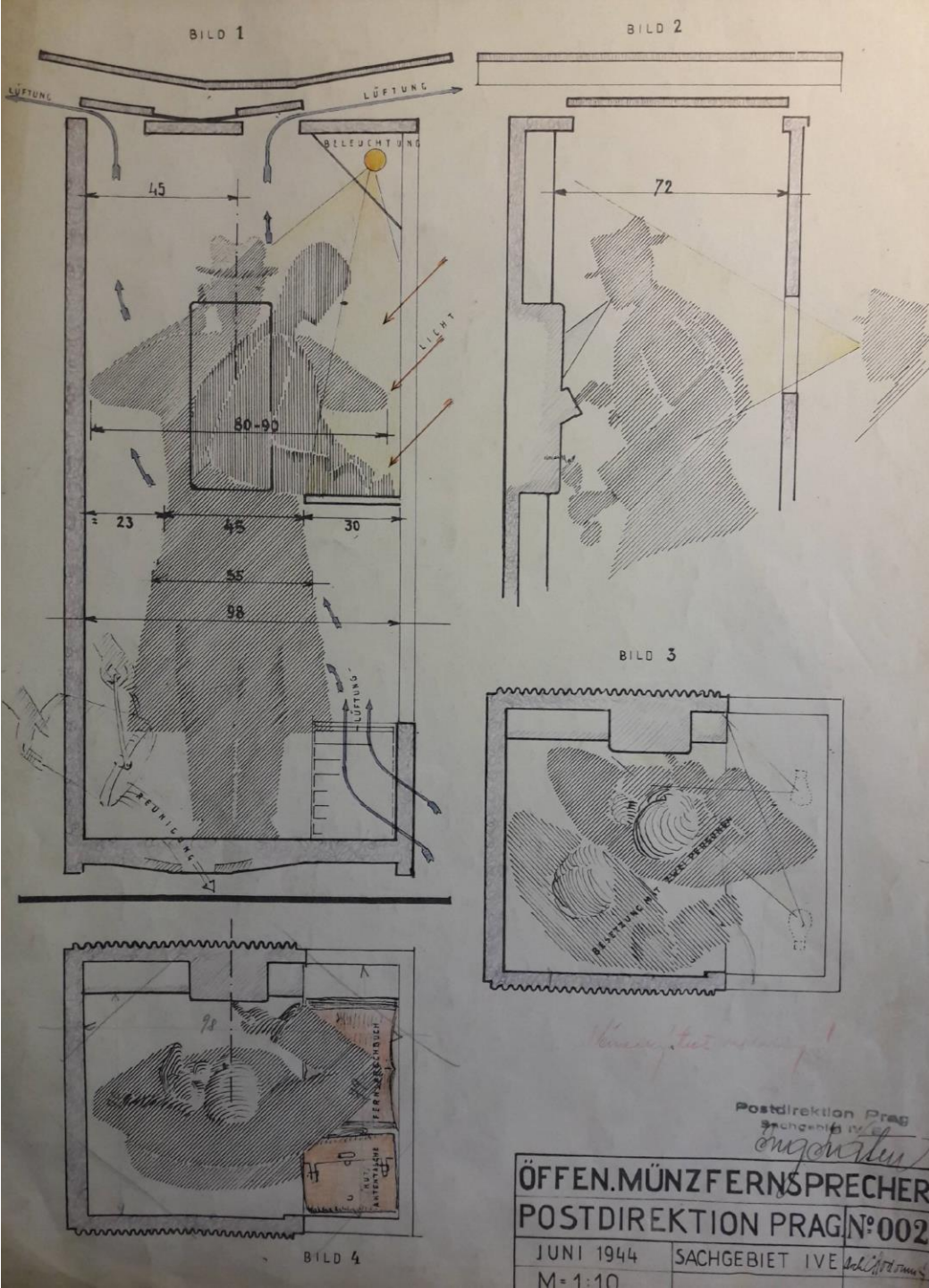
V prvním roce projektu byly dílčí výsledky publikovány v odborném recenzovaném časopise Czech Journal of Civil Engineering, ve druhém roce prezentovány na odborné konferenci Architektura v perspektivě v Ostravě. Poznatky z výzkumu byly využity například pro kapitolu do knihy (A)typ / architektura osmdesátých let a další publikace vydané na Ústavu teorie a dějin architektury.

Telefonní budky

typizace versus originalita

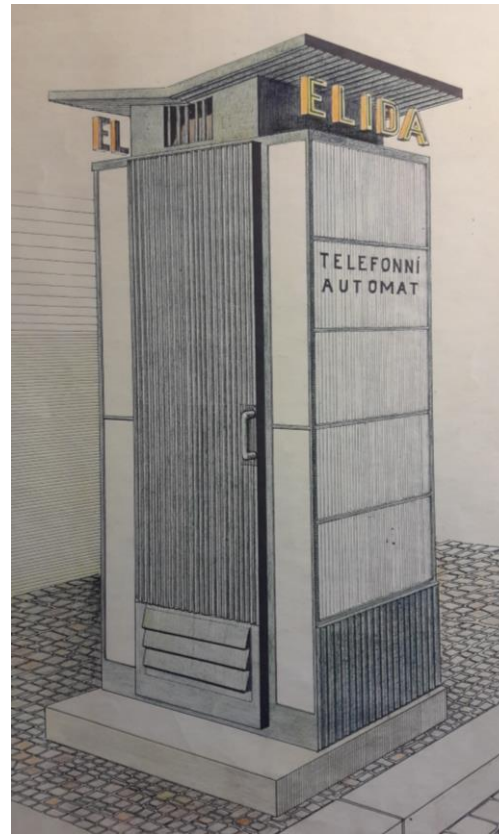

Mezi objekty s **celonárodním charakterem**, u kterých výrazně převažují typizované produkty nad individuálními realizacemi, můžeme zařadit telefonní budky. Jejich podoba prošla vývojem od prvorepublikových dřevěných kabin s minimem prosklených ploch, přes různé subtilnější poválečné typy, kde se dřeva ubíralo a prosklených stěn naopak přibývalo, po varianty kovové, z plastu nebo plexiskla.

1956 - návrh zcela nového **typu telefonní hovorny**, která odpovídala tehdejším estetickým i funkčním požadavkům
 Autor - architekt Otakar Chodounský

Tento typ a jeho mnohé variace se užívaly až do osmdesátých let a byl u nás jednoznačně nejrozšířenějším typem poválečné telefonní budky. Nosná konstrukce kabiny byla vyráběna ze železa, vnější stěny původně z vlnitého plechu, který v pozdějších variantách často nahradilo sklo.

V šedesátých, sedmdesátých i osmdesátých letech se užívaly především tři základní typy venkovních telefonních kabin, jejichž hlavním konstrukčním materiálem byl kov (ocelový plech) a dřevo (často se využívala dřevěná dvoukabina), vždy doplněné sklem. Krom toho existovaly i automaty, ve kterých telefonní přístroj chránila polokabina z plexiskla (tzv. mušle), chránící volajícího jen minimálně.

Výzkumný ústav spojů v Praze zadal **roku 1984 vývoj nové kabiny Technickej ústredni spojov Bratislava.**

Architektonicko-výtvarný návrh vypracoval Slovenský fond výtvarných umění.

Autoři - akademický architekt Pavol Kosnáč, sochař Vladimír Bánsky, architekt Peter Havaš.

Čtyři základní typy telefonních automatů: Základním prvkem navrženého **stavebnicového systému** telefonní kabiny byl přístrojový panel na umístění mincovního telefonního automatu. Ten patřil dle typu buď přímo na stěnu interiéru kabiny nebo na stojan.

Oranžová barva – orientaci v interiéru města, jedna z barev československých spojů.

Zastávky - přístřešky

typizace versus originalita

- Typizovanou podobu, povětšinou vázanou na konkrétní obec či místo, mají zastávky městské hromadné dopravy, u nichž je žádoucí specifický místní charakter, který vizuálně sjednocuje městský parter. Úroveň jednotlivých objektů byla však v různých městech velmi kolísavá a jejich podoba často nejednotná.
- Od padesátých let byly **zastávky** velmi často spojeny se sloupy veřejného osvětlení: **staniční sloupek s „hříbkem“**, **„létajícím talířem“** nebo **„trychtýřem“**. Rok **1971** přinesl nová pravidla technického provozu městských drah a Dopravní podnik přijal nový zastávkový řád, zavádějící jednotný způsob označování zastávek.

Počátek šedesátých let - tři typy jednoduchých trubkových přístřešků krytých tzv. vlnitým plastiverem

1968 - ocelové přístřešky vyráběné také ve třech základních typech, které se ale daly vzájemně spojovat. Skládaly se z různě kombinovatelných zadních a bočních stěn, vyplněných zcela nebo jen v horní části drátovým sklem.

Autobusová zastávka sídliště Bohnice, Praha
Autor - architekt Vlado Milunić, projekt 1980, realizace 1986
Prostředník mezi dvěma zcela odlišnými světy - jednoduchou
stavebnicí sídliště a secesním areálem psychiatrické léčebny.
Materiál - železobeton, ocelové trubky a drátosklo

Přestupní terminál Nádraží Braník, Praha
Realizace 1960

Tři železobetonové přístřešky se zubatou střechou podepíranou
dvanácti páry sloupů

Série betonových autobusových zastávek na silnici Rudná v Ostravě. Původně šestnáct umělecky ztvárněných objektů (autor některých sochař Zdeněk Kučera a grafik Jaroslav Rusek)

Stánky PNS

typizace versus originalita

Typizovanými objekty **pro celostátní užití** jsou také **stánky Poštovní novinové služby.**

První stánky převzala PNS od různých vydavatelů i soukromých prodáváčů roku 1953 a postupně vyráběly v sedmi základních variantách především z dřevotřísky, skla, plechu a později i ze dřeva.

Zákryty kontejnerových stání

typizace versus originalita

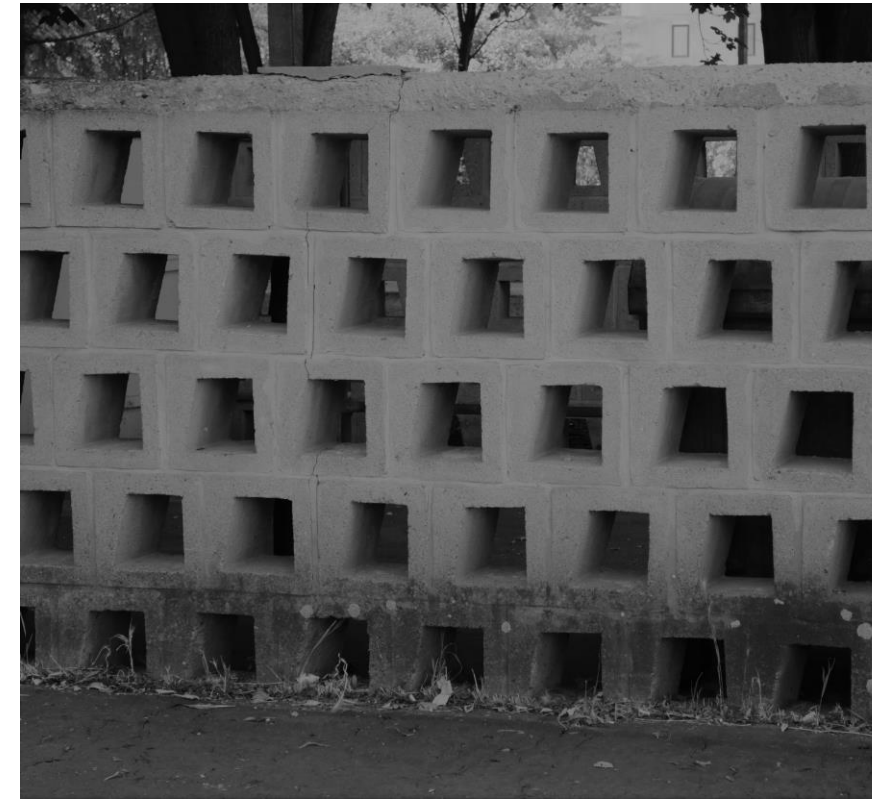
Snaha skrýt nevzhledné popelnice a kontejnery vedla v nově vznikajících sídlištích k vytváření různorodých přístřešků či zástěn, které byly často navrhovány společně s dalšími prvky parteru konkrétního sídlištního souboru a pomáhaly dotvářet jeho charakter a identitu místa.

Sídliště Ďáblice, Praha (1966–75)

Sídliště Invalidova, Praha (1958 –70)

Sídliště Moravské Předměstí

v Hradci Králové (1972–93)

Masivní trubkové konstrukce byly navrženy pro Jihozápadní Město (1967–85) a druhotně užity i pro Nový Barrandov v Praze (1981–92).

Zákryty kontejnerů na Jižním Městě II (Vítězslava Rothbauerová, 1976–86) vytvořené v rámci systému pro rychlou a jednotnou realizaci parteru sídliště. Prefabrikované dílce umožňovaly skládat různé prvky drobné architektury.

Lavičky

typizace versus originalita

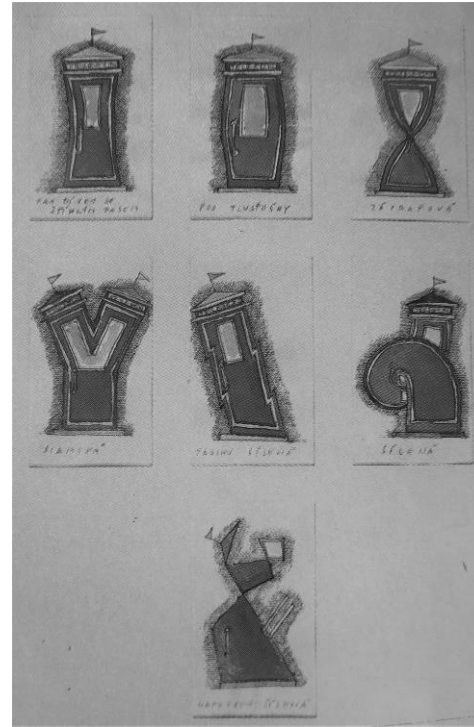
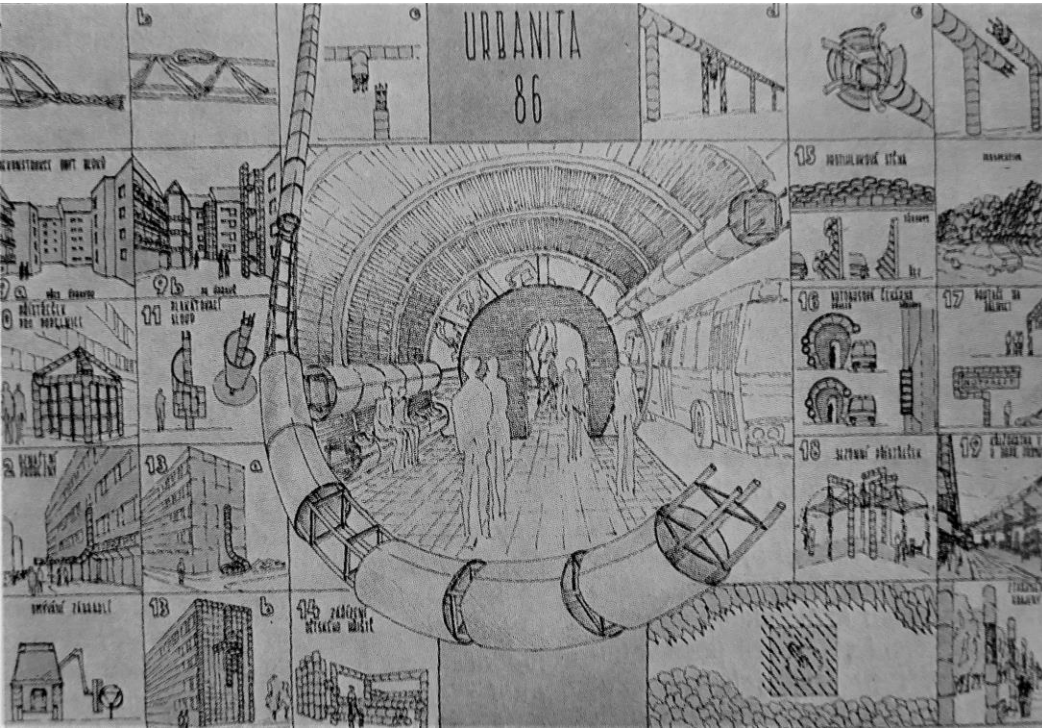
Typizovanou produkci reprezentují především lavičky, jejichž sedák i opěrák tvoří úzké dřevěné latě, za socialismu natírané kombinací žluté a červené barvy či zdobnější varianty s litinovou konstrukcí a dřevěným sedákem i opěrákem. Vznikalo mnoho individuálních realizací.

Jižní Město II (1976-1986)

Jihozápadní Město (od 1967)

park Svobody ve Zlíně (1982)

Fantaskní a utopistické projekty

Konceptuální návrhy často sloužily spíše jako určitý podnět k zamyšlení nad tehdejší běžnou situací či jako upozornění na palčivost řešení parteru především nově vznikajících sídlišť a povětšinou nebyly zamýšlené jako podklad k realizaci.

Veřejný prostor se stal jedním z ústředních témat na několika architektonických výstavách, jež inicioval Benjamin Fagner (*Malovaná architektura, Urbanita 86 a Urbanita 88*)

Potrubnice, Luboš Sekal, 1986, Telefonní budky, Zdeněk Lukeš, 1988

Zcela nový pohled na využití ulice otevřel například nerealizovaný projekt lineárního nosiče od Michala Brixie a Martina Rajniše z roku 1974. Šlo o univerzální systémový prvek, který lze využít v historické i nově vznikající zástavbě.

Další směřování

V současnosti pokračuji především v rozhovorech s pamětníky a v terénním výzkumu. Objekty vybírám tak, aby dobře vystihovaly jednak hlavní proud dobové typizace a jednak originální realizace, a aby poukázaly na to, že i tyto drobné projekty mohou být originálními a hodnotnými díly a že se také na nich mohli realizovat výtvarníci a designéři. Nyní se soustředím na vytvoření uceleného přehledu o vývoji zkoumané problematiky a přípravu výstupů projektu k odborné rozpravě a pro připravovanou publikaci o drobné architektuře (v rámci výstupu tříletého projektu SGS18/195/OHK1/3T/15).

Zdroje

Výběr z literatury:

Zastávkový řád, 1971

Spolupráce výtvarníka s architektem: přehled prací za rok ... Praha (ročníky 1974-1990)

Pěší provoz ve městě: symposium: sborník referátů, Praha 1975

Jiří Vohrana (ed.), Pěší provoz ve městě: Symposium. 2. díl, Praha 1975

Vítězslav Procházka – Lenka Žižková, Urbanistický parter, Praha 1981

Jiří Musil a kol., Lidé a sídliště, Praha 1985

IV. celostátní symposium Urbanistický parter, Hradec Králové 1986

Socha - architektura - veřejný prostor, Ostrava 2008

Jan Králík, Od telegrafu k internetu, Praha 2000

Pavel Fojtík, Fakta a legendy o pražské městské hromadné dopravě, Praha 2010

Jaroslav Jásek, Veřejná místa pro intimní chvílky: proměny pražských veřejných záchodků, Dolní Břežany 2013

Lucie Zadražilová, Když se utopie stane skutečností. Panelová sídliště v Československu 1953-1989, Praha 2013

Petr Kratochvíl, Městský veřejný prostor, Praha 2015

Rostislav Koryčánek a kol., Postavit domy nestačí: vizuální kultura a veřejný prostor města Brna v období po druhé světové válce, Brno 2015

Lucie Skřivánková – Rostislav Švácha – Eva Novotná – Karolína Jirkalová (ed.), Paneláci 1. Padesát sídlišť v českých zemích : kritický katalog k cyklu výstav Příběh paneláku, Praha 2016

Lucie Skřivánková – Rostislav Švácha – Martina Koukalová - Eva Novotná (ed.), Paneláci 2. Historie sídlišť v českých zemích 1945-1989 : kritický katalog k výstavě Bydliště - panelové sídliště : plány, realizace, bydlení 1945-1989, Praha 2017

Jan Vrabec, Zastávky, Praha 2018

Petr Kratochvíl (ed.), *Veřejný prostor v ohrožení? Aktuální problémy městského veřejného prostoru z pohledu společenských disciplín*, Praha 2018

Petr Vorlík (ed.), *(A)typ / architektura osmdesátých let*, Praha 2019

Zdroje

Dobová periodika:

Architektura ČSR/Architektura ČSSR

Ateliér

Československý architekt: čtrnáctideník architektů

Československé spoje, odborný měsíčník Ministerstva spojů

Domov: kultura bydlení, architektura, umění, design, styl

Dopravák: noviny Asociace dopravních, spedičních a servisních firem Čech, Moravy a Slezska

DS noviny dopraváků a silničářů

Nová pošta

Pošta PNS

PTT Revue: odborný technický a ekonomický dvouměsíčník Československých spojů

Pražský dopravák

Svět v obrazech

Technický magazín

Umění a řemesla

Zprávy památkové péče

Internetové zdroje:

povalecnaarchitektura.cz

ostravskesochoy.cz

panelaci.cz

industrialnitopografie.cz

vetrelciavolavky.cz

cosa.tv

a489.cz

krizkyavetrelci.plzne.cz

facebook.com/pg/architektura70/

Rozhovory:

Rozhovor se Zdeňkem Hölzelem vedený 28.3.2019

Rozhovor s Pavlem Fojtíkem vedený 5.4.2019

Rozhovor s Luděkem Pavézskou vedený 8.5.2019

Rozhovor s Pavlem Kosnáčem vedený 10.10.2019

Rozhovor s Petrem Šedivým vedený 8.9.2020

Rozhovor s Vítězslavou Rothbauerovou

Archivy:

Archiv Poštovního muzea v Praze

Archiv Národního technického muzea a Praze

Archiv Muzea hlavního města Prahy

Archiv Dopravního podniku hlavního města Prahy

Spisovna IPR

Archiv Technického muzea v Brně

Stavební archivy

Děkuji za pozornost